

# Způsoby redukování komplexnosti v moderní společnosti

RAINER C. BAUM

Katedra sociologie, universita v Torontu, Kanada

## Úvod

Cílem tohoto článku je pojednat o problému, o který se v současné době společenští vědci všude hluboce zajímají. Je to problém řádu a řízení v moderní společnosti. Myslím, že se v naší profesi celkem všeobecně uznává, že moc, lépe snad rozhodování, musí být v moderních společnostech rozdělena na dosti široký okruh lidí. Nemůže být úzce koncentrováno ze zcela jednoduchého důvodu, že totiž malá skupina lidí nemůže mít rozličné a komplexní znalosti, které se nyní vyžadují při vedení společnosti do postindustriálního věku. Ačkoliv se toto uznává a ačkoliv máme některé velmi sugestivní žargony jako např. Galbraithovy „mnohonásobné technostruktury“, a navíc modely, jako např. Parsonsův „vzorec výměny prostředků“, dosud nám uniká vše, co by se blížilo uspokojivě přesnému teoretickému uchopení. V této situaci je snad užitečné si připomenout, jak jeden ze zakladatelů našeho oboru přistupoval k tomuto problému, a pak se soustředit na jeden aspekt tohoto problému, totiž na skutečnost, že zřejmá komplexnost v moderní společnosti nesmírně vzrostla. Je to novum v dějinách lidstva, že rodiče musí vychovávat děti a přesto přiznávat, že neznají podmínky, ve kterých budou jejich děti žít. Máme-li lépe pochopit to, k čemu dojde v politickém uspořádání, myslím, že jedním z užitečných východisek je otázka: „Jak se lidé vypořádají s rostoucí nejistotou, které jsou si vědomi?“

## Stanovení problému

Před sedmdesáti lety postavil Durkheim problém řádu ve společnosti, charakterizované vysokou dělbou práce, jako paradox jednoty v rozdílnosti. Jeho trvalý příspěvek k tomuto teoretickému problému může být shrnut takto:

1. Diferenciace předpokládá mechanismus pro společenskou integraci. Tento me-

chanismus spočívá v stálém, i když méně viditelném působení mechanických solidárních vazeb. Dnes identifikujeme tento mechanismus jako specializovaný prostředek komunikace, totiž společenské hodnoty. Bez ohledu na své postavení ve společnosti, a ačkoliv v empiricky rozdílné míře, lidé sdílejí „pojetí žádoucího typu společnosti“, tj. nějaký názor o tom, jak by měl vypadat jejich společenský řád (Parsons, 1968).

2. Diferenciace zahrnuje průvodní zisk v autonomii ekonomických, vládních a profesionálních institucí, právě tak jako vzrůstající individuaci. Jak to viděl Durkheim, růst státu zaručuje emancipaci individua ze všeobíhajících skupinových vazeb ve společnosti. Jeho vize korporatistického státu, který poskytuje integrační mechanismus mezi státem a sub-kolektivními ve společnosti, zůstala však nerozvinuta. Přenesení voličstva z územní oblasti do oblasti průmyslově zaměstnanecké totiž stěžovalo učinit stát autonomnější než rousseauovský „model přímé demokracie“, který Durkheim charakterizoval jako „primitivní“.

Dnes máme tendenci identifikovat tři další specializované komunikační prostředky jako mechanismy, které současně usnadňují autonomii institucionálních sektorů společnosti a umožňují integraci vzájemnou výměnou mezi nimi. Jsou to peníze s jejich průvodními měřítky „ekonomické racionality“, např. účinnosti a solventnosti pro ekonomii; moc s jejími průvodními měřítky „politické racionality“, např. úspěchem ve volbách, účinností při získávání národních cílů pro stát; a vliv s jeho průvodními měřítky „integrační racionality“, např. oblastí vztahů mezi organizacemi a vrstvami.

Dnes rozumíme poněkud lépe tomu, jak tyto prostředky usnadňují relativní autonomii institucionálních sektorů společ-

nosti, než způsobu, jakým usnadňují integraci mezi nimi. Dílo Parsonse, Smelsera a jiných ukazuje, jak institucionalizace „ekonomické racionality“, která vznikla z diferenciací majetku a v zaměstnání z příbuzenského systému, osvobodila ekonomické instituce od všech přímých zájmů o problémy lidského blaha. Osvobozená od „irelevancí“ osobních zájmů a podpořená technologickými inovacemi, produkce bohatství dosáhla obdivuhodné úrovně výkonnosti. Podobně i rodina se „specializovala“ v maximalizaci mezilidské kompatibility a v řízení osobnostního napětí, jak dokazuje rostoucí rozvodovost, teprve tehdy, když se rodina osvobodila od irelevancí udržování statku nebo firmy.

Je ovšem ještě velmi nejasné, jak výměna těchto prostředků integruje rozdílnost. Když se politik pustí do kampaně, můžeme pozorovat, že nabízí vizi „dobré společnosti“, tj. mobilizuje závaznost ke společenským hodnotám mezi voliči. Ti, kdo mu věří, „převedou“ svůj závazek do „kousků moci“, tj. odevzdají mu své hlasy. Takto stát „vypouští“ koncepcí společenského řádu, a hlasy, které legalizují úřední moc, „plynou zpět“. Podobně, když vláda schvaluje daňový zákon, moc ve formě zákonem potvrzeného poskytnutí příležitosti k účinnému provádění je dána k dispozici ekonomii a peníze z daní se kuťálejí zpět do státní pokladny. Parsons (1963 a) nám poskytl řadu takových vzájemných výměn, které zahrnují všechny čtyři prostředky. Nynější stagnaci a dokonce neúspěch v oblastním politickém růstu v celém státě, právě tak jako rozšířené studentské nepokoje sociologové ovšem nepředpověděli, což učinilo z naší vědy ponurou vědu současnosti. Problém jednoty v rozdílnosti je tu s námi dodnes.

Pro Durkheima byl problém integrace jedním z problémů studia morálky a práv, tj. pravidel chování. Při svém synchronickém přístupu k tomuto problému se ptal: jak působí pravidla chování ve společnosti, tj. jak je aplikují jednotlivci? Dnes bychom se mohli ptát: jak působí peníze, moc, vliv a společenské hodnoty ve společnosti?

Abychom tomuto procesu lépe porozuměli, rád bych rozvinul tři témata z díla Luhmanna (1968) a Parsonse (1963 a, 1963 b). Jsou to:

1. Proč potřebuje moderní společnost specializované symbolické prostředky?
2. Jaké jsou tyto symboly, jaké jsou reality, které reprezentují, a jak redukuje komplexnost?
3. Jaké jsou některé z obecných podmínek, které jsou podkladem důvěry v symboly?

## I

Moderní společnost potřebuje specializované symbolické prostředky zvláště proto, že život v moderní společnosti vyžaduje více důvěry ze strany jednatelů, než tomu bylo v tradiční společnosti. Náš obraz předindustriální zemědělské společnosti je charakterizován především skutečností, že její členové znali svůj společenský řád. Byl to řád, který byl typicky považován za daný. Byl to řád chtěný bohem nebo osudem a považovaný za „problematický“ pouze člověkem výjimečně nadaným, věstcem, šamanem.

Tento tradiční řád již zredukoval komplexnost a tato potenciální komplexnost v lidských záležitostech nebyla vítaná člověku, který žil podle zvyku. Daný řád byl pro něho mimo dosah lidské manipulace. Neshody a konflikty byly viděny a pocíčovány jako výsledek úchyly — neznalosti nebo zlomyslnosti — uvnitř společnosti, nebo jako vnikání cizích prvků do společnosti. Obojí bylo řešeno odstraněním rušivých zdrojů. V tomto světě všechno, co bylo rozdílné, bylo nepřátelské, cizí, něco, co narušovalo to známé, na čem záviseli lidé žijící podle zvyku.

Dnes je svět, včetně společenského řádu, chápán a pocíťován jako svět vytvořený lidmi. Jakožto něco vytvořeného vyžaduje společenský řád průhlednost. Je to společenský svět, který může být poznán, ačkoliv jeho poznání se stává stále obtížnějším a časově náročnějším. Jakožto svět vytvořený člověkem je to rovněž svět, který se mění. Z toho vyplývají tři důsledky:

Za prvé, pokud lidé mají před očima obraz společnosti, vědí, že tento obraz nebude platit pro budoucnost. Budoucnost se stává pramenem vědomě pocíťované nejistoty. Za druhé, uznání dělby práce zahrnuje to, že druzí mohou nahlížet společenský řád rozdílným způsobem než já. Proto s ohledem na obojí — na to, co je, i na to, co bude — druzí ve mně mo-

hou způsobit radikální nejistotu. Za třetí, jsou-li dány dvě právě popsané podmínky, jakékoliv empiricky sdílené pojetí „žádoucího typu společnosti“ se stává tak vágním, že již nestačí k vytvoření konsensu. Ve srovnání s tradičním společenským řádem, který byl řádem zvyklostní znalosti, vyžaduje proto moderní člověk speciální prostředky, aby se vyrovnal s nejistotou. Luhmann definoval *důvěru* jako generalizovaný prostředek k zredukování složitosti budoucích náhodností. Člověk, který *důvěruje*, jedná tak, jako by budoucnost měla pouze omezené alternativy.

Důvěra tedy není pouhou nadějí. Jestliže matka ponechá své dítě s najatou opatrovnící, může chovat řadu nadějí, například že opatrovnice bude milá, pečlivá a bude umět dítě uspat. Avšak důvěra zahrnuje očekávání, že určité možnosti se prostě *nestanou*. Tím, že důvěruje, spoléhá se matka na to, že se nestanou specifické příhody, například že se dítě nezraní, že domov nelehne popelem, nebo že do bytu nepříjde zloděj. Důvěra tedy zahrnuje vyloučení specifických budoucích náhodností při současném rozhodování.

Znalost společenského řádu — tj. schopnost považovat jej za daný — a důvěra tvoří ovšem doplňující mechanismy redukování komplexnosti. Požadavek důvěry se však mění úměrně s pozorovanou složitostí společenského řádu, která je zase funkcí dělby práce. Moderní společnost, která usiluje o průhlednost, avšak ve skutečnosti jí poskytuje v nejmenší míře, vyžaduje neobvyklé množství důvěry. Podle Luhmanna již k zredukování komplexnosti nestačí generalizovaný prostředek, jakým je důvěra.

Zdá se, že místo ní se objevují dva druhy specializovanějších mechanismů k zredukování komplexnosti. Prvním jsou specializované role, jejichž hlavní funkcí je řízení nejistoty. Politik, manažer, profesionál vytvářejí takové role. Je-li jim zadán jejich úkol, neřídí se přísně stanovenými normami předepsaného chování, nýbrž spíše úspěchem. Nic totiž nesnižuje postavení odborníka tak nápadně, jako jeho neúspěch. Za druhé existuje soubor symbolických prostředků, které mohou být přijaty místo jistoty. Další moje poznámky se budou týkat těchto prostředků.

## II

Parsons vytvořil pojmy moci, vlivu a společenských hodnot jako generalizovaných prostředků společenské výměny v analogii k penězům. Všechny tyto prostředky jsou v podstatě bezcenné symboly. Nabývají ceny, nebo — jak by to vyjádřil ekonom — získávají hodnotu pouze cirkulací. Jaké jsou tedy konkrétní formy, které tyto symboly mají, a jaké jsou reality, jež reprezentují?

Abychom začali se známým případem, tedy *peníze* jsou symbolizovány ve formě bankovek, mincí a účetních položek. Reality, které tyto „bezenné“ symboly reprezentují, jsou konzumovatelné užitkové předměty všeho druhu, od školené pracovní síly až po chléb se sýrem. V případě *moci* mohou být „prázdnými“ symboly vlajky, uniformy, úřední pečeti a volební právo ve formě hlasovacího listku. Realitami reprezentovanými těmito symboly je dosažení veřejných cílů politicky organizované společnosti. Dosažení určité míry ročního přírůstku hrubého národního produktu a udržení vypočtených rizikových úrovní v národním pojištění mohou sloužit jako příklady. Pokud jde o *vliv*, zahrnují symboly takové položky, jako jsou tituly, laboratorní pláště atd. Tyto symboly reprezentují vyšší znalosti. Konečně v případě *společenských hodnot* mívají příslušné symboly formu hesel a písní, jako například vlast, strýček Sam, spravedlnost, demokracie a národní hymny. Takto reprezentovaná realita je schopnost individua mít čisté svědomí jako odpovědný, čestný člen společnosti. Pro snazší odkazování jsou tyto vztahy shrnuty v tabulce 1.

Zdá se, že pro naše účely důležitá shoda mezi Parsonsem a Luhmannem spočívá v tom, že usnadnění úvěru znamená časový zisk, tj. odklad v potřebě informací.

Abychom se pohybovali na víceméně známé půdě: Každá banka je jako půjčující instituce vždy v podstatě insolventní. Kdyby si všichni vkladatelé vyzvedli své vklady současně, udělal by bankéř úpadek. Jsme si také vědomi toho, jaké množství dnešního nadbytku je důsledkem této úvěrové funkce.

Podobný mechanismus funguje také v případě ostatních tří prostředků.

Podobně jako bankovní systém, každý moderní politický systém by se zhroutil,

Tabulka 1

|                | <i>Peníze</i>                                                          | <i>Moc</i>                                                  | <i>Vliv</i>                | <i>Hodnoty</i>                                             |
|----------------|------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------|----------------------------|------------------------------------------------------------|
| <i>Symbols</i> | Bankovky, mince, účetní položky                                        | Vlajka, uniformy, pečeti, volební lístky                    | Tituly, laboratorní pláště | Hesla, písně, spravedlnost, demokracie, vlast, strýček Sam |
| <i>Reality</i> | Konzumní užitkové bohatství, školená pracovní síla, silnice, elektřina | Růst hrubého národního produktu, bydlení, národní pojištění | Vyšší znalosti             | Čisté svědomí                                              |

tj. utrpěl by zničující ztrátu legitimní autority, kdyby měli všichni občané trvat na realizaci učiněných slibů. Je jasné, že žádný politický systém nemůže uspokojit všechny politické požadavky současně.

Podobně je tomu s vlivnými lidmi. Například universitní profesor by byl vyřízen, tj. ztratil by důvěru, kdyby všichni jeho studenti trvali na tom, aby jim podrobně ukázal, jak jejich budoucí výkon a postavení ve společnosti se zlepší pod stálým vlivem jeho idejí. Právě tak by žádný lékař nemohl pracovat, kdyby měl poskytnout každému pacientovi podrobně ospravedlnění svého terapeutického postupu. Je jasné, že žádná profesionální vědecká instituce kdekoliv by nemohla uspokojit všechny požadavky na bezprostřední převedení vyšších znalostí do konkrétních výhod.

Konečně podobná úvěrová situace existuje také v oblasti hodnot. Kdyby všichni ti, kdo přijímají konvenční morálku, měli okamžitě žádat od morálních odborníků, jako jsou kněží nebo intelektuálové, podrobný důkaz toho, jak konvenční moudrost uspokojuje abstraktnější morální principy, například etiku bratrské lásky, utrpěla by pověst morálního vůdcovství.

Pro nás je zde tedy důležité, že úvěr znamená platnost likvidity a — jak to formuloval Luhmann — likvidita je náhražkou informace (1968: 46—47).

Způsob, jakým prostředky redukuje komplexnost, je zřejmý z toho, že zahrnuje odklad v potřebě informací. Když se jednou člověk naučí přijímat a držet peníze místo spotřebních předmětů, potřebuje informaci jenom tehdy, když je vy-

dává: pak si potřebuje vytvořit znalosti o své preferenční stupnici, o cenách a zdrojích dodávky. Pokud však drží likviditu, obejde se bez informací.

Zdá se, že z hlediska jednotlivce jde o podobnou věc v případě moci, vlivu a hodnotové závaznosti.

Volič potřebuje politické informace pouze během volebního období.

Zákazník potřebuje znát zdroje odborných znalostí pouze tehdy, když se setká s problémem, na nějž nestačí.

Moralistou se stává pouze ten, kdo se dostane do konfliktních situací, které vyžadují vědomé prioritní zařazení jeho konvenčních morálních vzorců.

### *Indiference systému*

Vlastnictví prostředků tedy umožňuje jednotlivcům ve společnosti zredukovat komplexnost v době, kdy oni to potřebují a v problémech, s nimiž se oni setkávají. Jestliže však modernost znamená ohromný přínos v oblasti individuální autonomie a svobody — jak tvrdil Durkheim —, pak se uskuteční pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby, jimiž jednotlivci redukuje komplexnost, neovlivní zbytek společnosti. Koneckonců svoboda existuje pouze tam, kde člověk svým jednáním neomezuje druhého.

Z hlediska jednotlivce je tedy předpokladem pro fungování prostředků svoboda jejich umístění, tj. přeměny v reálné věci: jak investujete peníze, co si koupíte — to neovlivní ekonomický systém. Jak investujete hlasy, kterou stranu volíte — to neovlivní politický systém. Jak investujete vliv, kterého lékaře navštívíte — to neovlivní systém dobré pověsti. A ko-

nečně, jak investujete hodnoty, jaké morální rozhodnutí učiníte — to neovlivní veřejnou morálku.

Empiricky je snad nejobtížnější naučit se tomu poslednímu. Zahřnuje to totiž neméně než žít spokojeně s vědomím, že druhý, o němž předpokládám, že je vázán stejnými generalizovanými morálními principy jako já sám, může přesto zvolit konkrétní způsob jednání, který je protikladný mému vlastnímu.

Zatímco existuje indiference systému, pokud přeměny prováděné jednotlivci jsou dostatečně rozmanité, každý ze čtyř trhů prostředků je také podroben masovým účinkům. Jestliže selže důvěra v peníze, může nastat útěk k zlatu nebo k reálným užitkovým předmětům a ekonomický systém se zhroutí. Podobný útěk k reálným předmětům může nastat u ostatních prostředků. Stane-li se hlas bezvýznamným, ztratí-li rada důvěryhodnost a jsou-li morální vůdce považováni za zkorumpované, vyskytnou se odpovídající útoky k reálným věcem. Opuštění symbolických prostředků v případě moci znamená uchýlení se k násilí a zhroucení politického systému. V případě odborného vlivu to znamená snížení důvěry k askripčním solidárním vazbám, nakonec pouze k vlastní nejbližší rodině, a zhroucení profesionálního komplexu ve společnosti. V případě hodnot znamená opuštění konvenčních morálních vzorců únik do morálního fundamentalismu.

Když tedy mnozí ztratí důvěru v prostředky, vymizí symboly ze společenského života a organizace společnosti vstoupí do dediferenciační spirály.

Z této perspektivy indiference systému, když systémy „fungují“, a masových účinků, když symboly „selžou“, je možno se ptát:

- a) Co to je, čeho se jednající vzdává, přijme-li symbol?
- b) V jaké předměty vkládá svou důvěru?
- c) Jaký je širší systém, jehož fungování předpokládá?

Začneme opět se známým příkladem peněz. Ten, kdo přijme hotové peníze a šeky, se vzdává potřeby přímo si opatřit životní potřeby. Když vlastní peníze, věří, že dostane „slušně vysokou hodnotu“, až je vydá. Mimoto však také vkládá důvěru ve fungování širšího, neosobního systé-

mu — totiž ekonomického systému. Důvěrujeme-li v něco tak vágního a v podstatě nepochopitelného, jako je „fungování ekonomického systému“, znamená to, že něco konkrétnějšího předpokládáme nebo máme celou řadu konkrétnějších domněnek. Takové domněnky udržují naši důvěru v „systém“ relevance. Pro každý prostředek uvedu pouze jednu takovou konkrétnější domněnku, abych osvětlil, jak taková důvěra může být udržována. V případě peněz a „ekonomického systému“ může být jednou z těchto domněnek přesvědčení, že „nemůže znovu dojít k depresi, jaká byla v třicátých letech“.

Pro ostatní tři prostředky platí podobné vztahy. V případě moci ten, kdo se spokojuje s držením svého „likvidního“ volebního práva, „se vzdává“ potřeby donucující a chránící soběstačnosti. Místo aby nosil svou vlastní zbraň, souhlasí s monopolem státu na prostředky ničení. Rovněž však opouští od potřeby soběstačnosti, když hledá příležitosti k tomu, aby podstatně přispěl společnosti. Pokrokový stát, který poskytuje služby v oblasti výchovy, zdraví a starobního pojištění, znamená koneckonců to, že jedinec může „počítat“ se službami v těchto oblastech, místo aby se „staral sám o sebe“. Když lidé vlastní „v podstatě bezcenné“ volební hlasy, místo aby se v tomto ohledu „postarali o sebe“, tj. o bezpečnost proti násilí a o příležitosti k participaci ve společnosti, vkládají svou důvěru v to, že se jim dostane „řádné ochrany“ a „vhodných příležitostí“ podle principu distributivní spravedlnosti. Mimo to důvěrují ve „fungování politického systému“. Tato důvěra „v systém“ se může realizovat v domněnce, jako je například domněnka dosti rozšířená ve Spojených státech, která říká: „I když vojenské převraty a diktátorství jsou zcela typické v mnohých latinsko-amerických společnostech, nemůže k nim dojít u nás.“

V případě vlivu ten, kdo poctivě uznává tituly a diplomy, se pro sebe vzdává potřeby znát technicky relevantní informace. Důvěruje tomu, že mu bude „dobře poslouženo“, když to bude potřebovat, za cenu, kterou si může dovolit. Mimoto ovšem také důvěruje ve fungování „systému dobré pověsti“. Konkrétnější domněnka, která udržuje tento druh důvěry, může být přesvědčení, že „vcelku odbor-

níci jednají s profesionální poctivostí, takže není třeba se bát vykořisťování“.

Konečně, pokud jde o *hodnotové závaznosti*, lidé, kteří se spokojují s likviditou konvenčních morálních formulí, se vzdávají potřeby vědět, jak je taková konvenční morální moudrost založena na abstraktnějších filosofických anebo náboženských etických principech. Zkrátka, spoléhání se na symboly stávající morálky ušetří lidem potřebu stát se svými vlastními Immanuely Kanty. Důvěřují tomu, že život podle konvenční morální moudrosti jim dodá jistotu pokud jde o udržení čistého svědomí. Mimoto ovšem také důvěřují ve „fungování systému veřejné morálky“. Konkrétnější domněnkou v této oblasti může být očekávání, že ostatní nás budou mít v úctě pro naše morální rozhodování, i když oni sami snad nebudou souhlasit s naším způsobem jednání. Důsledkem toho je schopnost mít v úctě morálně motivované jednání druhých, které není v souhlase s naším vlastním názorem a morálními postoji. Předpokladem zde je, že všichni jsou vázáni stejnými symboly, ale že převod likvidity do konkrétního jednání nemusí vést k stejným výsledkům, a že takové rozdíly neznamenaají morální korupci. Fun-

gování konvenčního systému morálky tedy zahrnuje dva předpoklady. Jedním je vysoký stupeň konsensu pokud jde o „prázdné“ morální formule. Druhým je vysoká tolerance nejednoznačného převádění likvidity do konkrétního jednání.

Pro snadnost odkazování jsou shora uvedené vztahy shrnuty v tabulce 2.

### III

A nakonec, jestliže jsou tyto prostředky specializovanými mechanismy důvěry, můžeme se zeptat: „Jak si lidé udržují důvěru v důvěru?“ Zde mohu uvést pouze dvě myšlenky. První je jen schválně Luhmannovy ideje „zpětné vazby v malých krocích“.

Člověk, který utrácí své peníze na trhu a nalezne tam, co potřebuje, za nikoli zcela neočekávanou cenu, nabývá nové jistoty. Každé vydání tohoto druhu mu poví, že mít peníze je pro něho výhodou. Určitý stupeň předpověditelného zachování cen je proto předpokladem k užívání peněz.

V případě moci, tj. hlasování, musí člověk vědět, že může vytvářet donucovací prostředky podle stanovených pravidel a musí pocíťovat, že jeho hlas platí, i když v to jen věří.

Tabulka 2

| Symbolické prostředky | Realita, již se vzdáváme                                                                                           | Obstarávání služeb, jež s důvěrou očekáváme             | Fungování systému, jež považujeme za samozřejmé                                                                                    |
|-----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Peníze                | Užitečný předmět, obstarávání vlastních životních potřeb                                                           | Obdržení značně vysoké hodnoty za peněžní jednotku      | Ekonomický systém: „nemůže znovu dojít k roku 1930“                                                                                |
| Moc (volební hlasy)   | Donucující soběstačnost, soběstačnost ve vytváření vlastních příležitostí pro výkon: škola, silnice, zdraví, stáří | Zajištění dobré ochrany, obdržení vhodných příležitostí | Politický systém: „zde nemůže dojít k převratu“                                                                                    |
| Vliv                  | Potřeba znát fakta                                                                                                 | Zajištění dobrých služeb                                | Systém dobré pověsti: „odborníci poctivě dělají odpovědná prohlášení“                                                              |
| Hodnoty               | Potřeba znát filosofický základ konvenční morálky; potřeba být svým vlastním Kantem                                | Získání jistoty, že si můžeme zachovat čisté svědomí    | Systém morální víry: „fakt, že se druhý jinak rozhoduje při svém jednání, neznamená, že je ničema, ani že já jsem morálně zkažený“ |

Pokud jde o odborný vliv, musí člověk mít přístup ke spolehlivé službě, když ji potřebuje, a mít pocit, že je možné řešení. V tomto smyslu každý uzdravený pacient podporuje dobrou pověst zdravotní instituce.

V případě hodnotových závazností musí být každý člověk ctěn za své rozhodnutí bez ohledu na to, jaké je v kterémkoliv konkrétním speciálním případě rozhodnutí druhých.

A tak jediné tehdy, když se jednájí ve svém denním životě neustále učí, že může přeměnit své symboly v reality, spokojí se s prázdnými symboly. Pro všechny vrstvy společnosti to znamená, že pouze tehdy, když jednotlivci mohou užívat svých symbolů „po kouskách“ při řešení ohromného počtu různých problémů, spokojí se většina s držením bezcenných symbolů ve svých rukou a *nepoužije jich*.

Z perspektivy teorie jednání by bylo možno uvést ještě jednu všeobecnou podmínku pro udržení důvěry. Podle Parsonse stojí tyto prostředky v hierarchii vzájemné kontroly. Hodnotové závaznosti „omezují“ uplatňování vlivu. Vlivná osoba a její objekt jsou ve vzájemném vztahu vždy za předpokladu, že mají stejné cíle — například ve vztahu lékař-pacient jde o dobré zdraví, jenže jeden z nich ví lépe, „jak se k němu dostat“. Podobně vliv omezuje fungování moci. Neboť tam, kde objekt nemůže být přesvědčen, že rozkaz má smysl, nepadá rozkaz do pověstného „pásma indiference“ Chestera Barnarda a není splněn, pokud se nemůže použít hrubého násilí. A ovšem moc omezuje peněžní oběh, neboť jej kontroluje v tom smyslu, že politická autorita činí peníze zákonným platidlem.

Podle Luhmanna znamená důvěra vyřazení příštích specifických náhodností. Proto bych rád naznačil, že funkce peněz spočívá na vyloučení některých druhů jednání vlády v oblasti libovolných změn v peněžním oběhu.

Podobně je tomu v oblasti moci. Voličova volba má smysl jen tehdy, předpokládá-li u svého budoucího politického vůdce relativní nezávislost při rozhodování. Vylučuje tedy specifickou funkci vlivu v mezinárodní oblasti z běžného rozhodování, tj. užívání svého „kousku moci“. Každý ví, že běžná státní politika

je vysoce závislá na vlivu ze strany cizích vlád a mezinárodních organizací, jako je například IMF. Avšak volič, který zplnomocňuje svého reprezentanta na celostátní úrovni, musí počítat s faktem, že konstelace mezinárodních sil nebude taková, aby anulovala *všechno*, za čím stál jím podporovaný kandidát.

Tam, kde se uplatňuje vliv, jsou vždycky vyloučeny některé hodnotové zřetelé. Není možné, aby na jakkoliv dlouhou dobu vznikl stabilní vztah mezi lékařem a pacientem tam, kde zúčastnění se nemohou spolehnout na oboustranné respektování diktátu konvenční morálky, který říká, že zdraví je lepší než nemoc.

Dobře srovnatelná je také situace v oblasti vlastní závaznosti vůči konvenčním hodnotovým vzorcům. Poznání, že zdraví je lepší než nemoc, je zřejmé pouze tomu, kdo má zřetelnou nechuť k filosofickým otázkám. Konvenční morálka může fungovat pouze tak dlouho, pokud jsou z uvažování vyřazeny abstraktnější existenciální problémy.

Všeobecně lze říci, že plynulé fungování všech těchto prostředků závisí na vyřazení, tj. nefungování — v jistém specifickém smyslu — toho prostředku, který je o jeden stupeň výše v hierarchii kontroly.

### *Shrnutí a závěr*

Tento článek uvádí důvody pro to, že jednou z možných příčin, proč je problém řádu a řízení v moderní diferencované společnosti dosud aktuální, může být naše neschopnost dostatečně uznat nesmírně zvýšenou potřebu důvěry v moderní společnosti. Navíc nemůže již generalizovaná důvěra dostačovat jako mechanismus k redukování stále vzrůstajícího množství uvědomované komplexnosti ve společenském životě. Bylo uvedeno, že Parsonsovy prostředky výměny tvoří specializované symbolické mechanismy pro redukci komplexnosti. Jeden z předpokladů fungování těchto prostředků byl identifikován jako faktor „indiference systému“. To vede k požadavku individuální svobody jako předpokladu vnitřního pořádku v moderní společnosti.

Pokud prostředky fungují, má společnost čtyři druhy likvidity: peníze, moc, vliv a hodnotové závaznosti. Mít likviditu znamená mít zaručen malý díl jistoty, a

přesto odkládat rozhodnutí. Likvidita tedy vytváří časový zisk. Tohoto času může být užito k vytvoření a zpracování více informací. Toto zajistě zvěšuje adaptivní schopnost společnosti, právě tak jako její schopnost vlastní přeměny. Zkrátka společnost, která je prostřednictvím výměny prostředků *více organizovaná*, je schopnější vlastní nápravy než společnost na nižších stupních organizace. Likvidita může tedy být nutným nástrojem, mají-li lidé vstoupit do postindustriálního věku bez stále rostoucího rizika pro své duševní a fyzické přežití.

#### *Bibliografie:*

- Luhmann, N., *Vertrauen*, Ferdinand Enke Verlag, Stuttgart 1968.
- Parsons, T., *On the Concept of Power*, Proceedings of the American Philosophical Society 107: 232—262, 1963 a.
- Parsons, T., *On the Concept of Influence*, Public Opinion Quarterly 27: 37—62, 1963 b.
- Parsons, T., *On the Concept of Value-Commitments*, Sociological Inquiry (Spring), 1968.

(Z angličtiny přeložila Eva Pavlátová)